

A DÜSSELDORFI ÉS KARLSRUHEI LEVÉLTÁRAKRÓL.

DR. ÁLDÁSY ANTAL TÓL.

Az 1910. év folyamán a brüsszeli nemzetközi levéltárnoki és könyvtárnoki kongresszusra történt kiküldetésemmel kapcsolatban az újabb német levéltárak közül megtekintettem a düsseldorfi porosz állami levéltárat és a badeni nagyhercegségi General-Landesarchiv-ot Karlsruheban, a melyekről az alábbiakban óhajtók rövid tájékoztatást nyújtani e folyóirat olvasóinak.

A düsseldorfi porosz állami levéltár nem tartozik ugyan a legújabb építkezések közé, a mennyiben mintegy 10 év előtt épült és azóta, a karlsruheit nem említve, épültek többek között a magdeburgi és boroszloői levéltárak, melyek jelenleg a legmodernebbek. A bambergit, noha szintén csak néhány évvel ezelőtt lett készen, annyiban nem számíthatjuk a modern levéltárak közé, mert ott a levéltári anyag nem magazinokban hanem termekben van elhelyezve, tehát az ú. n. Kammersystemen alapul. Tényleg a düsseldorfi levéltár megtekintése nem is nyújtott különösebb tanúságot, de azért néhány szóval megemlékezem róla, miután tudtommal magyar folyóiratban még nem ismertette senki.

A düsseldorfi levéltár ép úgy, mint általában az újabb levéltárak, külön választja az adminisztratív helyiségeket a magazinoktól. A két épület egymástól 6 méternyi távolságra fekszik, melyeket az adminisztráció épületének első emeletéből kiinduló s a magazinépület harmadik emeletére torkolló folyosó köt össze. A magazinhelyiség teljesen kőből, illetve ezement- és vasból készült, belső berendezése a Lippman-féle rendszer alapján történt. A raktár hat emeletre oszlik, melyeken végigvezet egy fölvonó gép a levéltári anyag részére, míg a közlekedést az emeleteken végig futó vaslépcső közvetíti. A két épületet egymással összekötő folyosó két oldalt vasajtóval van elzárva

tűzbiztonsági szempontból. A raktárhelyiség hossza 22·58 méter, szélessége 15·28 méter, a hosszoldalt 10, illetve 15 ablak, az épületnek keskeny oldalát pedig emeletenkint egy szélesebb ablak világítja meg. A raktárhelyiségek világításának fokozására, miután a raktárhelyiségbe villanyvilágítás bevezetve nincsen, a raktárfalak fehérre vannak festve, a vasállványok pedig világos szürkére. Minden egyes emeleten 16 kettős és 4 egyes állvány van elhelyezve, a melyek, mint említettük, a Lippmann-féle rendszer szerint, de annak újabb formájában vannak szerkesztve. Az által, hogy kettős repositóriumok állítottak fel, meg lehetős mély repositóriumokat nyert a levéltár, a mire az anyag egy részének természeténél fogva szüksége volt. A kezelés megkönnyítésére szolgálnak a repositóriumokba, úgy azok hosszoldalába, mint keskeny oldalába beakasztható hordozható vasasztalkák, azonkívül kerekeken futó kisebb asztalok. Minden emeleten azonkívül egy nagy asztal van elhelyezve, melyre a levéltári anyag lerakható. Az állványokon elhelyezett levéltári anyag jelzésére, részben állványokra alkalmazott, részben a faszczikusokra függesztett kartonlapok szolgálnak.

A raktárhelyiségek központi fűtéssel vannak ellátva, de az oly nagyon szükséges szellőztető készülék, melynek hiányát a levéltár nagyon érzi és a melyet a szorgalmas szellőztetés az ablakok segítségével nem pótol, nincs fölszerelve. Ellenben úgy az adminisztratív épület, mint a raktárhelyiség el van látva tűzcsapokkal, a raktárhelyiség földszinti ablakai pedig nyitható vasrácsokkal vannak ellátva.

A raktárhelyiség végén van a fényképező laboratórium. Céljaira a földszinti raktárhelyiségből egy kis részt rabitzfallal elválasztottak a sötétkamra és a szertár elhelyezésére, míg a felvételek részére külön toldaléképület szolgál.

A levéltár anyaga az állami levéltárakban szokásos osztályozás szerint van elrendezve, oklevelek, iratok, kéziratok, azonkívül külön a térképek és genealogiai czimeres táblák. Az oklevelek erős kartondobozokban vannak elhelyezve, melyek méretei 36×25×11 cm. Külön leemelhető fedelük van, azonkívül a dobozok jobboldali hosszfa lecsapható. Az egyes oklevelek papírköpenybe vannak betéve, a melyen az oklevél kelte és jelzete olvasható. Az egyes dobozok homlokzatu-

kon a bennök elhelyezett oklevelek éveit és jelzeteit mutatják. Két ilyen doboz van egymás fölött elhelyezve, mindegyik a kihúzásra alkalmas fogantyúval ellátva. A rendesnél nagyobb terjedelmű oklevelek részére kettős nagyságú dobozok szolgálnak. Az iratok faszcikulusokban vannak elhelyezve, kemény papírtáblákkal és zsinórral átkötve. A faszcikulusok, illetve a levéltár egyes részeiben ezek helyett alkalmazott mappák nem fektetve, hanem élükre állítva helyeztetek el, a jelzet vagy a köteg hátára van rávezetve, a mennyiben pl. bekötött könyvekről, iratokról van szó, vagy pedig erős kartonlapra írva a köteget összekötő zsinórra erősítve.

Az adminisztratív épület földszinten több hivatalos szobát és egy szolgálakást tartalmaz, az első emeleten van a 66 négyzetméter nagyságú dolgozóterem, az igazgató és egy hivatalnok helyiségei, a titkári iroda, szolgál szobája és mellékhelyiségek, azonkívül a könyvtár, a mely három egyenkint 2·25 m. magas, két vaslépcsővel összekötött, emeletből áll. A második emeleten néhány hivatali szoba áll rendelkezésre. A dolgozóteremben három dolgozóasztal mellett 12 kutató találhat helyet. Az asztalok 3·30 m. hosszúak és 1·28 m. szélesek. A kutatók a felügyelő hivatalnokkal háttal ülnek, a felügyelő hivatalnok asztala nincs emelvényen elhelyezve. A dolgozó szobában nyert elhelyezést a kézikönyvtár, mely a lexikális és egyéb kézikönyveket, továbbá az alsó-rajnai vidékek történetére vonatkozó könyveket tartalmazza. A dolgozószoba egyenes összekötésben áll a könyvtárral, a könyvtárhelyiség egy részében a czédulakatalogusok, a levéltár repertoriuma és folyóiratok vannak elhelyezve. Az adminisztratív épület villanyvilágítással van minden részében ellátva, azonkívül házcsergő és telefon van bevezetve, a mely a magazint is összeköti az adminisztratív helyiséggel.

A terület, melyen a levéltár áll, 2118 négyzetméter terjedelmű, ebből beépítetlen 1148 négyzetméter; a költségek kerek összegben 248.000 márkát tettek ki, a belső berendezés 32.000 márkába került.

***

A badeni nagyhercegségi Generallandesarchiv Karlsruheban 1905-ben költözködött be a jelenlegi új épületébe, mely Karlsruhe-nak új városrészében, a nyugoti városrésznek sétányain, az

u. n. Hildapromenade-on fekszik. Körülötte más állami épületek fekszenek: a közigazgatási bíróság és a főszámvevőszék. A levéltár szintén elkülönített rendszerben épült, külön van az adminisztratív és külön a raktár helyiség.

Az adminisztratív helyiség földszintjén egy irodahelyiség, a ruhatár és a könyvtár van elhelyezve, továbbá egy kis szoba a katalogusok részére. A könyvtár mellé egy kis olvasóterem van építve. A földszinten van továbbá a dolgozóterem is. Az emeletken a hivatalos helyiségek, az igazgatói irodák, szolgálóhelyiség, stb. vannak elhelyezve. A dolgozóterem 21 méter hosszú és 6 méter széles, az asztalok száma 7, mindegyik két személyre számítva, úgy hogy az összesen 14 kutató fér el. A dolgozószobába egy kis kézikönyvtár is került. A felügyeletet gyakorló hivatalnok emelvényen ül, úgy hogy a dolgozó asztalokat könnyen áttenkintheti. A földszinten van még a kiállítás céljára szolgáló helyiség, a mely 75·50 m² terjedelmű. A kiállítási szekrények a müncheni múzeumban használt vitrinák mintájára készültek.

A tisztviselők mindegyikének külön dolgozószobája van, csakis a kezelő hivatalban vannak többen egy szobában. A hivatali szobák tágasak és kényelmesek, kitünően világítva. A mesterséges világítás gázizzófénnyel történik, csakis a repertoriumok részére szolgáló két szoba, a könyvtár és a kiállítási terem vannak villanyval világítva. A könyvtári helyiség, a mely helynyerés céljából valamivel mélyebbre megy le az alapzatba mint az épület többi része, két emeletre van osztva, melyeket egymástól vasbeton választ el. A könyvanyag befogadására szolgáló vasállványok a betonpadlásba vannak beépítve, számuk 26, összesen 116 polcczal. A könyvtár befogadó képessége 40,000 kötet, jelenlegi állománya mintegy 18,000 kötet. Az adminisztratív épület harmadik emeletét az igazgató lakása foglalja el. A szolgáló lakásai egy külön álló kis épületben nyertek elhelyezést.

A levéltári raktárhelyiséget az adminisztratív épülettel külön épületrész köti össze, a mely három egymást fölött fekvő egyenként 17½ méter hosszú és 2½ méter széles folyosóból áll. A folyosók a raktárépület pincze, első és negyedik emeletébe torkolnak. A raktárhelyiségben külön, két emeletre terjedő elfalazott helyiségben van a nagyhercegi házi levéltár elhelyezve. E helyiség berendezése rendkívül díszes, a folyosó felé nehéz

vasajtó zárja el. Két emelete keresztülmenőleg kupola-boltozattal van ellátva, padlója beton, a melyre márvánnyal szegett csementburkolat került és a rendes szokástól eltérőleg díszes szőnyeggel van borítva. A levéltári anyag befogadására szolgáló szekrények tömör diófából készültek, rendkívül díszes faragással, ajtajukon sárgaréz szellőztető rácsokkal. A családi levéltár helyisége alatt nyertek elhelyezést a nagyhercegi hitbizomány tulajdonában lévő kéziratok, továbbá a rajzok, térképek, valamint a pecsét- és a pecsétnyomógyűjtemény is. A raktárhelyiségek nyolcz emeletet foglalnak magukban, vas és beton szerkezet van mindenütt alkalmazva; az első és második, az ötödik és hatodik emelet között tömör betonfödémek választják el a raktárakat egymástól. Az egyes emeletek 32 ablakon át nyerik a világosságot, a mesterséges világítás villanynyal történik. A világító testek részben a födémekre vannak erősítve, részben hordozhatók, a repositoriumok szélén alkalmazott kapcsolók segítségével. Az összes vezetékek öntött vas csövekben futnak, a lámpákat vaskosarak védik. A fűtés alacsony nyomású gőzfűtéssel történik. A raktárhelyiségekben tűzcsapok nincsenek, ellenben tűzicsap van minden emeleten a lépcsőházban, azonkívül tűzjelző készülék a portásnál. A raktáremeletek vasszerkezetű állványokkal vannak ellátva, de más levéltáraktól eltérőleg a levéltári anyag nem vas, hanem fadeszkákra van elhelyezve. E deszkák hossza 1'05 m., mélysége 36 cm., 5—5 cm.-ként eltolhatók. Az egyes állványokon átlag 6 sorban van a levéltári anyag elhelyezve, az egyes deszkák közti üres tér átlag 33 cm.

A levéltár oklevélanyaga Karlsruheban is kartondobozokban van elhelyezve. Az oklevelek egyenkint erős papirköpenyekbe vannak téve, a melyeken az oklevél kelte és a jelzetek olvashatók. A dobozok a düsseldorfi levéltárban használtak mintájára készültek és itt is két-két doboz van egymás fölött. Az összes dobozok száma meghaladja az 5000-et. Az egyes dobozok tartalmát czimpajzskák tüntetik fel. Az iratok faszczikusokban nyertek elhelyezést és pedig az átköltözés alkalmával a levéltár iratanyaga újból kötegeltetett. A faszczikusokat kettesével fektették, tartalmuk megfelelőleg jelezve van. A házi és állami levéltár iratanyaga azonban nem fekvő, hanem álló faszczikusokban van elhelyezve.

A raktárhelyiségekben akasztható és hordozható asztalok szolgálnak az iratokkal való manipuláció céljaira. Azonkívül minden emeleten a raktárhelyiség mellett egy külön szoba áll rendelkezésre a hivatalnokok részére. E szobákat nagyobb terjedelmű szerzemények feldolgozására, vagy pedig a nagyobb terjedelmű anyag átkutatására használják, hogy el kerüljék a munka alatt lévő nagy anyagnak az egyes hivatalnokok szobájába való átvitelét. Az emeleteken keresztül futó felvonó úgy van szerkesztve, hogy nagyobb terhek, a felvonónak egyenesen az udvarra szolgáló ajtaján rakhatók be a felvonógépbe. Az udvarban emelt külön épületben van a fényképező-laboratorium, a mely a központi fűtéshez van csatolva, de télen nehezen fűthető. A levéltárnak egy külön technikailag képzett alkalmazottja van, a ki a fényképfölvételeket, rajzokat, pecsétmásolatokat stb. készíti.

A levéltári repertoriumok, katalogusok stb. két külön, tűzálló vasajtóval elzárt helyiségben vannak elhelyezve. Ez a két helyiség a Generallandesarchiv legbecsesebb része. A levéltár majdnem a maga egészében tudományosan föl van dolgozva és repertorizálva, úgy, hogy bármely pillanatban fölvilágosítást nyerhet a kutató, hogy az általa keresett kérdésre, személyre vagy tárgyra vannak-e és milyen adatok a levéltár anyagában. Az anyagot czédulakatalogus tartja nyilván, de emellett még bekötött repertoriumok is állanak rendelkezésre. Hogy csak példát említsek, e repertoriumok és katalogus segítségével rögtön meg lehet tudni, vajjon a nagyhercegség területén fekvő egyik vagy másik községre, helységre vonatkozólag található-e adatok a levéltárban és annak mely részében, sőt még azt is meg lehet állapítani, hogy például egy község egyházára, vagy temetőjére stb. van-e adat vagy sem. Azonkívül gondoskodás történt, hogy a levéltár anyaga a kutatás részére nyomtatásban is megjelenjék. Az Inventare des grossherzogt. badischen Generallandesarchiv cz. műből eddig már 5 kötet jelent meg.

Közismert dolog általában, hogy a levéltári ügy egész Németországban, legjobban a badeni nagyhercegség területén van szervezve. Ez irányban különösen a Badische Historische Kommission és annak volt elnöke, Weech, a Generallandesarchiv egykori igazgatója, a mostani igazgatónak, Obsernek elődje szer-

zett magának hervadhatatlan érdemeket. A bizottság működési körébe a nagyhercezség egész területét bevonta és gondoskodott arról, hogy a levéltárak megvédése tekintetében a szükséges intézkedések mindenütt megtéessenek. Ezen intézkedések közé tartozott a nagyhercezség területén fekvő összes levéltárak, községi, lelkészi, magánlevéltárak összeírása és azok nyilvántartása. A községi és plébániai levéltárak összeírása 1908 végére készült el, a földesuri, magánlevéltáraké még folyamatban van ugyan, de a badeni nagyhercezség területén a levéltári állomány nyilvántartási munkája körülbelül be van fejezve. Ezzel kapcsolatosan folyt és tart még most is e levéltárak rendezése és szakszerű feldolgozása, jegyzékbe foglalása. E végből a badeni történelmi bizottság 1906-ban külön szabályzatot és utasítást dolgozott ki, a mely a községi levéltárak rendezésére és felügyeletére vonatkozik. A szabályzat a nagyhercezség területét öt kerületre osztotta föl, minden kerület élén a bizottságnak egy tagja áll mint főfelügyelő (Oberpfleger), a ki az illető kerületben működő felügyelőket (Pfleger) ellenőrzi. Az utasítást a felügyelők részére a bizottság adja meg a badeni belügyminisztériummal együtt. A felügyelőket a minisztérium nevezi ki, az egyes községekkel az illető kerület felügyelője érintkezik. A felügyelők feladata, hogy a részükre kijelölt körzet községi levéltárainak anyagát a megállapított minta szerint rendezzék, jegyzékbe foglalják és tűzbiztos elhelyezésükről gondoskodjanak. A rendezéshez szükséges anyagot a bizottság bocsátja a felügyelők rendelkezésére. Kívánatos, hogy évenként minden kerületben legalább egy körzetnek levéltárai dolgoztassanak fel. A mennyiben több körzetben a rendezési munkálatok be vannak fejezve, ott megtörténik az ellenőrzés olyképp, hogy a Generallandesarchiv igazgatójának vezetése alatt a levéltár négy hivatalnoka és a négy főfelügyelő évenként legalább egy körzet levéltárait átvizsgálják és meggyőződnek arról, hogy az előírt munkálatok végrehajtottak. E revízió-munkálatról jelentés megy a főlevéltárnokhoz és onnan a belügyminisztériumhoz. Ha majd az összes községi levéltárak föl lesznek dolgozva és ellenőrizve, az ellenőrzés nem fog megszűnni, hanem továbbra is fennáll és bizonyos, 7—8 évi, időközökben az egyes körzetek újból átrevideáltatnak. A főfelügyelők és felügyelők a rendezési

munkálatok idejére 6 márka napidíjat és II. osztályú vasuti jegy költségét, valamint esetleges fuvar- és portódíjakat kapnak. A felügyelők az általuk fölvelt levéltári anyagon alapuló közleményeket csak az illető levéltárak tulajdonosainak beleegyezésével tehetnek közzé. E célra a történelmi bizottság közleményei és a Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins szolgálnak.

Az általános szabállyal kapcsolatosan a történelmi bizottság részletes utasítást dolgozott ki a levéltárak rendezése és repertorizálása tárgyában, a melynek alapján az egyes felügyelők munkálatukat végzik. Az *oklevelek* időrendben helyeztetnek el, palliumokba zárt elhelyezésük kartondobozokban történik. Kéziratokra nézve a bizottság egy külön schémát alkottatott meg, a mely 20 főosztályt különböztet meg megfelelő alosztályokkal. Külön állítatnak fel és osztályoztatnak a könyvek (kéziratok), a melyek tíz főcsoportba osztatnak tartalmuk szerint. Felállításuk főcsoportok szerint alfabetikus sorrendben, az egyes csoportokon belül pedig időrendben történik. Térképek, rajzok, képek külön csoportban, időrendben állítatnak fel. A levéltár anyaga külön e célra beszerzett szekrényben őriztetik. A levéltári jegyzék elkészülte után a jegyzéket a községi jegyző hitelesíti és azután a történelmi bizottságnak a főfelügyelő útján beküldi. A bizottság a jegyzékről két másolatot készítet, az egyik az illető kerületi előjáróságnak adatik át az ellenőrzés céljából, a másik példány az illető községnek küldetik, a mely azt a levéltárban tartozik elhelyezni. A rendezett, feldolgozott levéltárakról készült jegyzék azután a történelmi bizottság évi jelentésében nyomtatásban is közzététtetik. Ugyanez áll a magán-, családi, plébániai stb. levéltárakra is.

Ilyen elvek szerint kezelik a levéltári ügyet a badeni nagyhercezség területén. A mint ebből látható, a levéltárak védelmére itt megtettek mindent, a mit emberileg megtenni lehet. Joggal mondhatta a badeni történelmi bizottság 1905. évi XXIII. nagygyűlésén a főfelügyelők nevében a munkálatokról jelentést tevő dr. Albert főfelügyelő, hogy a levéltárak védelme tekintetében a badeni nagyhercezség megelőzte a többi német államok nagy részét. De nemcsak Németország, hanem más államok is irigységgel teljes keserőséggel tekinthetnek a badeni állapotokra, a hol tervszerű munkálattal igyekeznek megmenteni a történelmi kutatás részére a mult emlékeit.